

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

აკადემიკოს ნანა ხაზარაძის ხსოვნისადმი
მიძღვნილი

შ რ ო მ ე ბ ი

თბილისი
2024

შრომები ეძღვნება აკადემიკოს ნანა ხაზარაძის ხსოვნას. მასში შესულია როგორც საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის, ისე საქართველოსა და უცხოეთის საუნივერსიტეტო და სამეცნიერო-აკადემიური წარმომადგენლების ნაშრომები.

მთავარი რედაქტორი

დავით გურგენიძე - აკადემიკოსი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის რექტორი

რედაქტორები:

თამარ ხოხობაშვილი - საინჟინრო ეკონომიკის, მედიატექნოლოგიებისა და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანის მოადგილე, პროფესორი;

დარეჯან ცუცქერიძე - ასისტენტ-პროფესორი, საინჟინრო ეკონომიკის, მედიატექნოლოგიებისა და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი;

ნანა ბახსოლიანი - მოწვეული პროფესორი, სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტი.

სარედაქციო კოლეგია

თამარ წერეთელი - ვიცე-რექტორი, პროფესორი;

თამარ ლომინაძე - რექტორის მოადგილე სამეცნიერო დარგში, პროფესორი;

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე - თეოლოგიის სასწავლო - სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელი;

ივანე ჯაგოდნიშვილი - საინჟინრო ეკონომიკის, მედიატექნოლოგიებისა და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანი, პროფესორი;

ლევან მათეშვილი - არქეოლოგიისა და საქართველოს ისტორიის დეპარტამენტის უფროსი, პროფესორი;

ლია მელიქიშვილი - აკადემიკოსი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია;

თემურ ჯაგოდნიშვილი - ქართული ფილოლოგიისა და მედიატექნოლოგიების დეპარტამენტის უფროსი, პროფესორი;

ჯემალ გაბელია - სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის დეკანის მოადგილე, პროფესორი.

© საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2024
ISBN 978-9941-512-57-5

<http://www.gtu.ge>

ყველა უფლება დაცულია. ამ წიგნის არც ერთი ნაწილის (იქნება ეს ტექსტი, ფოტო, ილუსტრაცია თუ სხვა) გამოყენება არანაირი ფორმით და საშუალებით (იქნება ეს ელექტრონული თუ მექანიკური) არ შეიძლება გამოცემლის წერილობითი ნებართვის გარეშე.

საავტორო უფლებების დარღვევა ისჯება კანონით.

წიგნში მოყვანილი ფაქტების სიზუსტეზე პასუხისმგებელია ავტორი/ავტორები.

ავტორის/ავტორთა პოზიციას შეიძლება არ ემთხვეოდეს საგამომცემლო სახლის პოზიციას.

შინაარსი

თამარ დრაგაძე ნანა ხაზარაძის	6
ჯემალ გაბელია ნანა ხაზარაძე – ქალბატონი დიდი ისტორიით	7
თემურ ჯაგოდნიშვილი აკადემიკოსი ნანა ხაზარაძე ქართული კულტურის ამაგდარი	9
თამარ ხოხობაშვილი ნანა ხაზარაძე და ქალის სულიერი სამყარო	10
ქეთევან ჯერვალიძე ნანა ხაზარაძე – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, აკადემიკოსი	12
ქეთევან გაბრუაშვილი ჩვენი დროის გამორჩეული ქალბატონი ნანა ხაზარაძე	14
ნანა ბახსოლიანი ხელის აღმნიშვნელი ლუვიური იეროგლიფის სემანტიკური კოდისათვის	16
ლია მელიქიშვილი იდენტობის როლი მნემონიკურ ერთობაში	19
დარეჯან ცუცქერიძე კაცნი ცათა მიმდევარნი	23
მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე ნანა ხაზარაძე (მცირე მოგონება)	25
პაატა ბუხრაშვილი „ორნამენტირებული ორპირი ცული“ ნაზარლების სამლოცველოდან	28
ალექსანდრე ნაზდაიძე, ვაჟა სადრაძე წინაქრისტიანული საკულტო ძეგლები საქართველოში	37
მარიამ (მარიკა) იზორია კერამიკული სასმისების გენეზისი საქართველოს არქეოლოგიური მასალის მიხედვით	46
გიორგი კვირკველია, ვაჟა სადრაძე შავი ზღვა და კოლხეთის დაბლობის ტორფქვეშა ნამოსახლარების გაჩენა – წარმომავლობის საკითხისათვის	59
თამთა ჭოველიძე, მერაბ ძნელაძე, ვაჟა სადრაძე ადრექრისტიანული ხანის ნაქალაქარი – ვაშნარი	66
მერაბ ძნელაძე, გია ნადირაშვილი, თამთა ჭოველიძე ვახტანგ გორგასლის ღვაწლი დედაქალაქის თბილისში გადმოტანასა და მასში პირველი ქრისტიანული ეკლესიების აშენებასთან დაკავშირებით	69
მაია ქუთათელაძე გვიანანტიკური ხანის ქართლის სამხედრო-სამოხელეო არისტოკრატია – ეზოსმოძღვარი	75
იაროსლავ პილიპჩუკი აკრძალვები ყივჩაღებში Пилипчук Я.В. - Запреты у кыпчаков	81
ნუგზარ ვანიშვილი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიის 21 კათედრის ადგილმდებარეობა და აბისინიის (აბაშელთა) ეკლესიის შესახებ	88
მანანა აბუთიძე ქტიტორის გამოსახულებები ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში დაცული ხელნაწერიდან (#263)	96
ედიშერ გვენეტაძე ქუტირის წმიდა გიორგის ეკლესია	102

მარინე მესხია ქალები საქართველოს ისტორიაში (ქალების უფლებრივი მდგომარეობა შუა საუკუნეების საზოგადოებაში).....	108
ლამარა ასლამაზიშვილი ქართულ-ვაინახური ეთნიკური და ყოფითი ურთიერთობები XVIII- XIX ს. დასაწყისამდე	112
თედო ისაკაძე აფხაზ-ადიღელების გენეტიკური ისტორია.....	118
თამარ შაიშმელაშვილი „ჩემი ტაო-კლარჯეთი“ და პოეტური სიტყვა - „სულისგანმანათლებელი“	129
ქეთევან ჯერვალიძე, ნინო პეტრიაშვილი ერთი გრეციზმის შესახებ ქართულ გვარ-სახელში – სალაყაია –σάλα, ακος ბ – „გისოსი, ცხური“; „გრგვინვა, ზათქი, გრიალი, რყევა“.....	135
დოდო ჭუმბურიძე საისტორიო-ფოლკლორული და წერილობითი წყაროები დიმიტრი ფურცელაძის მიერ 1863 წელს შედგენილ სახელმძღვანელოში	142
დალი კანდელაკი დეკაბრისტების კავკასიური ისტორიები	155
ბადათურია გიორგი პარადოქსები საქართველოს ისტორიაში - რამდენიმე სურათი	162
თემურ ჯაგოდნიშვილი კიდევ ერთხელ ხის კულტის შესახებ ქართულ მითოსში (აკად. ნ. ხაზარაძისა და თ. ცაგარეიშვილის ნაშრომის „წმინდა ხის კულტი საქართველოში“ – გამო)	169
ლია მეტრეველი სწავლების მეთოდები მეცნიერ მღვდელმთავარ გაბრიელ ქიქოძესთან.....	176
მანანა ქაჯაია რამდენიმე წერილი გიორგი წერეთლის გარდაცვალების შესახებ	181
ნატო სონდულაშვილი. განათლება და ეროვნული იდენტობა საბჭოთა პერიოდის საქართველოში (XX საუკუნის 70-90-იანები).....	185
პენრი კუპრაშვილი სამშობლოსათვის თავგანწირვის ისტორიული მაგალითი და უმაღური თანამედროვენი.....	192
ნინო გომართელი. ეროვნული თანხმობა – საქართველოს ერთიანობის საფუძველი.....	203
თამარ კიკნაძე, მალხაზ კაპანაძე მსოფლიო წესრიგი და მისი განსაზღვრის თეორიული საფუძვლები	206
ქეთევან ჯოჯიშვილი ქართული პოლიტიკური კულტურის ძირითადი მახასიათებლები	211
სოფიო დემეტრაშვილი, ალუდა დუდუშაური საქართველოს გამოწვევები ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების იმპერატივებში.....	216
ვაჟა შუბითიძე ნიკო ნიკოლაძე პოლიტიკური კულტურის და სოციალიზაციის აქტუალურ პრობლემებზე	221
გიორგი ჩხიკვიშვილი ევროპული ნაციონალისტური პარტიების პოლიტიკური დისკურსები მეინსტრიმული თემების შესახებ.....	229
ედემერ ჯაფარიძე ევროპული ინტეგრაციის ისტორიულ-სამართლებრივი ასპექტები.....	233

დეკაბრისტების კავკასიური ისტორიები

თსუ-ს პროფესორი დალი კანდელაკი

აბსტრაქტი: სტატიაში განხილულია ორი რუსი დეკაბრისტის - პ. მუხანოვისა და ე. ლაჩინოვის - ჩანაწერები მე-19 საუკუნის 20-იანი წლების კავკასიის შესახებ.

პეტრე ალექსანდრეს ძე მუხანოვი (1799 - 1854) თანამედროვეებისთვის ცნობილი იყო, როგორც მწერალი, სამხედრო ისტორიკოსი და დეკაბრისტი. მისი მოთხრობები, სამოგზაურო ნარკვევები და სტატიები სამხედრო ისტორიის შესახებ ხშირად იბეჭდებოდა მაშინდელ ჟურნალებსა და ლიტერატურულ აღმანახებში. ჟურნალში - „მოსკოვსკი ტელეგრაფ“ - 1825-1826 წლებში, გამოქვეყნდა პ. მუხანოვის კავკასიური სამოგზაურო ჩანაწერებიდან - „მოგზაურობა საქართველოსა და ყარაბაღში“ - სამი ნარკვევი: „განჯის აღება (წერილი რ-სთან***)“, „წითელი ხიდი. მოგონებები გილდენშტედტის შესახებ (წერილი რ-სთან***)“ და „ელიზავეტპოლის ველი (წერილი საქართველოდან)“. რუსი მწერალი 1825 წლის მაისში ჩამოვიდა საქართველოში; კავკასიიდან გამგზავრების ზუსტი თარიღი უცნობია, თუმცა ნოემბრის მეორე ნახევარში ის უკვე მოსკოვშია და დეკემბერში აჯანყებაში იღებს მონაწილეობას. მწერალი მიესალმება თავისი ქვეყნის კავკასიურ პოლიტიკურ კურსს. ის აღფრთოვანებულია თანამემამულეების წარმოებული ბრძოლებით.

ევდოკიმ ემელიანეს ძე ლაჩინოვი (1799-1875) კავკასიაში ორჯერ იმყოფებოდა. 1816-1817 წლებში ალექსეი პეტრეს ძე ერმოლოვის ელჩობას ახლდა ირანში, ხოლო 1827 წლის დასაწყისში, დეკაბრისტების აჯანყების შემდეგ, მიესაჯა სასჯელი და ჯარისკაცად ჩამოქვეითებული კავკასიის მოქმედ არმიაში გაიგზავნა. მნიშვნელოვანია მის ისტორიულ ნარკვევში - „აღსარება“ - არსებული ცნობები მე-19 საუკუნის 20-იანი წლების რუსეთ-ირანისა და რუსეთ-თურქეთის, ასევე ჩრდილო კავკასიაში რუსეთის წარმოებული ომის შესახებ. ის იყო ამ ომების მონაწილე და თვითმხილველი.

საკვანძო სიტყვები: დეკაბრისტები, კავკასია, საქართველო, პეტრე მუხანოვი, ევდოკიმ ლაჩინოვი.

სტატიაში განხილულია ორი რუსი დეკაბრისტის - პეტრე ალექსანდრეს ძე მუხანოვის (1799 - 1854) და ევდოკიმ ემელიანეს ძე ლაჩინოვის (1799-1875) - ჩანაწერები XIX საუკუნის 20-იანი წლების კავკასიის შესახებ. პირველმა დეკაბრისტების აჯანყებამდე კავკასიაში რამდენიმე თვე იმოგზაურა, ხოლო მეორე - „თბილ ციმბირში“ სასჯელის მოსახდელად, კავკასიის ომში მონაწილეობისთვის გაგზავნეს.

პეტრე ალექსანდრეს ძე მუხანოვი - რუსი მწერალი, ისტორიკოსი, დეკაბრისტი, იზმაილოვსკის პოლკის ლეიბ-გარდიის შტაბს-კაპიტანი, წარმოშობით დიდგვაროვანთა ოჯახიდან იყო. იგი თავისი თანამედროვეებისთვის ცნობილი იყო, როგორც მწერალი და სამხედრო ისტორიკოსი. იყო დეკაბრისტული მოძრაობის ერთ-ერთი გამორჩეულთაგანი, თუმცა არა მთავარი ფიგურა. მას მიესაჯა 15-წლიანი საკატორღო სამუშაოები (კატორღაში თითქმის 5 წელი იყო), ხოლო შემდეგ სიცოცხლის ბოლომდე ციმბირში გადასახლება. მისი მოთხრობები, სამოგზაურო ნარკვევები და სტატიები სამხედრო ისტორიის შესახებ ხშირად იბეჭდებოდა რუსეთის მაშინდელ ჟურნალებსა და ლიტერატურულ აღმანახებში.

პ. მუხანოვის, 1824 წლის ივნისის ბოლოს, დასთან - ეკატერინა მუხანოვასთან - გაგზავნილი წერილიდან იკითხება მისი მოსაზრებები საქართველოს შესახებ: „საქართველო რუსეთის პროვინციაა და არაა აფრიკის. საქართველოს კლიმატი იტალიის კლიმატს ჰგავს... საქართველო კოლხეთის ეგოა, საიდანაც ოქროს საწმისი არის მოტანილი.“¹ 1825 წლის მაისში ის ჩამოვიდა საქართველოში, სადაც სამსახურის დაწყება სურდა ალიუტანტად კავკასიის მთავარმართებელ ალექსი

¹ Муханов П. А. Материалы для биографии. Памяти декабристов. Сборник материалов. Ленинград. 1926. http://az.lib.ru/m/muhanow_p_a/text_1854_materialy_olderfo.shtml

პეტრეს ძე ერმოლოვთან², თუმცა მას უარი ეთქვა. მან შეძლო სამხედრო სამსახურიდან შვებულება მიეღო და დეიდასთან, სოფია ალექსანდრეს ასულ მადათოვთან³ ყარაბაღში გამგზავრებულიყო. მწერლის კავკასიიდან გამგზავრების ზუსტი თარიღი უცნობია, თუმცა ოქტომბრის შუა რიცხვებში კისლოვოდსკში გაემართა, ხოლო ნოემბრის მეორე ნახევარში ის უკვე მოსკოვშია.

3. მუხანოვი იყო იმ პერიოდის რუსეთში პროგრესული ჟურნალის - „მოსკოვსკი ტელეგრაფის“⁴ - მუდმივი თანამშრომელი. ამ ჟურნალში, 1825-1826 წლებში, გამოქვეყნდა მისი კავკასიური სამოგზაურო ჩანაწერებიდან - „მოგზაურობა საქართველოსა და ყარაბაღში“ - სამი ნარკვევი: 1) „განჯის აღება (წერილი რ-სთან***)“⁵, 2) „წითელი ხიდი. მოგონებები გილდენშტედტის შესახებ (წერილი რ-სთან***)“⁶, 3) „ელიზავეტპოლის ველი (წერილი საქართველოდან)“.⁷ რუს მწერალს თავისი სამოგზაურო ჩანაწერებით სურდა გაეღვიძებინა მეცნიერთა ინტერესი კავკასიის სრულიად შეუსწავლელი კუთხეების მიმართ. ერთ-ერთ ნარკვევში წერდა: „კავკასია ისევე ნაკლებად არის ათვისებული, როგორც აფრიკის შიგა მხარეები... ის ელოდება ჰუმბოლდტს - პროტეუსს კვლევის სფეროში“⁸.

ნარკვევი - „განჯის აღება“ - ძირითადად თვითმხილველის, ვალერიან გრიგორის ძე მადათოვის⁹, მონაყოლის საფუძველზეა დაწერილი. ის სამხედრო გასეირნებას უწოდებს პეტრე დიდიდან პავლე ციციანოვამდე რეგიონის შემოერთებისთვის რუსეთის მიერ წარმოებულ ბრძოლებს. „თავადი ციციანოვი იყო დამპყრობი: მან გაანადგურა აღმოსავლეთის მბრძანებელთა დიდება. მისმა ჯარმა არაერთხელ გადმოლაზა კავკასიის მწვერვალები და მებრძოლი მთიელების სისხლის შხეფებით შეღება მისი მრავალსაუკუნოვანი კლდეები... როგორც სიკვდილის მაცნეს, როგორც ღვთის რისხვას ელოდნენ ციციანოვს“¹⁰. დაწვრილებითაა გადმოცემული განჯის აღების ისტორია, რომელშიც მწერალი სათანადოდ აღნიშნავს როგორც რუსების, ისე განჯელების განწყობას და ბრძოლისუნარიანობას. საუბრობს ასევე რუსების მიერ მოპოვებულ ნადავლზე; რუსებისათვის განჯის, როგორც სპარსეთის ჩრდილოეთის პროვინციების გასაღების, მნიშვნელობასა და ქალაქის სახელის ცვლილებაზე, რომელსაც ციციანოვმა ელიზავეტპოლი უწოდა. თხზულების - „განჯის აღება“ - სქოლიოში, ჟურნალის რედაქტორი უთითებს, რომ ნარკვევი ხელნაწერიდან - „მოგზაურობა საქართველოსა და ყარაბაღში“ ნაწყვეტს წარმოადგენს ¹¹.

² ალექსი პეტრეს ძე ერმოლოვი (1777 - 1861) - კავკასიის მთავარმართებელი 1816-1827 წლებში. რუსი სამხედრო და სახელმწიფო მოღვაწე. ინფანტერიისა (1818) და არტილერიის (1837) გენერალი. 1791 წლიდან მსახურობდა არმიამში. 1816 წლიდან იყო „საქართველოს ცალკეული კორპუსის“ (1820 წლიდან - „კავკასიის ცალკეული კორპუსი“) მეთაური, მთავარსარდალი; ასევე იყო საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი ირანში.

³ სოფია ალექსანდრეს ასული მადათოვა (დაბ. საბლუკოვა) - ვალერიან გრიგორის ძე მადათოვის მუუღლე.

⁴ „მოსკოვსკი ტელეგრაფ“ (რუს. Московский телеграф) - პირველი ენციკლოპედიური ჟურნალი რუსეთში. გამოსცემდა ნიკოლაი პოლევოი 1825 - 1834 წლებში. ორ კვირაში ერთხელ გამოდიოდა. ჟურნალი შეიცავდა განყოფილებებს მეცნიერებასა და ხელოვნებაზე, ლიტერატურაზე, მოდაზე; იყო ბიბლიოგრაფიისა და კრიტიკის, ასევე ახალი ამბების რუბრიკებიც.

⁵ Московский телеграф. Взятие Ганжи (Письмо к Р***). 1825, Ч. V, № 19. С. 242 - 250.

⁶ Московский телеграф. Красный мост. Воспоминания о Гильденштедте. (Письмо к Р***). 1825, Ч. VI, № 21. С. 57 - 68.

⁷ Московский телеграф. Елисаветпольская долина (Письмо из Грузии). 1826, Ч. VIII, №5, С. 28 - 32.

⁸ Муханов П.А. Сочинения и письма. Издание подготовлено Г.В. Чагиним. Иркутск. Восточно-Сибирское книжное издательство. 1991. С. 92.

⁹ ვალერიან გრიგორის ძე მადათოვი (1782 - 1829) - სომხური წარმომობის რუსეთის საიმპერატორო არმიის გენერალ-ლეიტენანტი.

¹⁰ Муханов П.А. Сочинения и письма. Издание подготовлено Г.В. Чагиним. Иркутск. Восточно-Сибирское книжное издательство. 1991. С. 98 - 101.

¹¹ Московский телеграф. 1825, Ч. V, № 19. С. 242.

რედაქტორი მეორე ნარკვევის - „წითელი ხიდი. მოგონებები გილდენშტედტის შესახებ“ - სქოლიოში აღნიშნავს, რომ „დღიურიდან - „მოგზაურობა საქართველოსა და ყარაბაღში“ - ნაწყვეტის ავტორი სიამოვნებით მიიღებს საქართველოს განათლებული მცხოვრებლების შენიშვნებს და თავისი ხელნაწერის გამოქვეყნებისას შეიტანს ცვლილებებს“¹². ავტორი მკითხველს აცნობს თითქმის 500 წლის წინ აშენებული წითელი ხიდის ისტორიას და იქვე მდებარე ორ ქარავან-სარაის, რომლებიც უკვე გამოუყენებელი იყო. ხიდის შუაში მდებარე კოშკში მისი ყურადღება მიიპყრო ქვის იატაკმა, მოპირკეთების სისუფთავემ, ლამაზმა პლაფონმა და ბუხარმა. პ. მუხანოვი ვარაუდობს, რომ ეს ნახევარწრიული ფორმის ოთახი, სავარაუდოდ, გამოჩენილი მოგზაურებისათვის დასასვენებელ ადგილს წარმოადგენდა, რომლის კედლებსაც სხვადასხვა ენაზე შესრულებული მათი სახელები ჰქონდა შემორჩენილი. მოგზაური ასევე საუბრობს ინგლისელების სპარსეთთან ვაჭრობის შესახებ და აღნიშნავს, რომ ამ მეგობრობის საფარვეტში ისინი ირანის რუსეთთან სავაჭრო ურთიერთობასაც აკონტროლებდნენ, ხოლო გენერალ ერმოლოვს დავალებული აქვს ამ რეგიონის შემოსავლის დაცვა. სავარაუდოდ, მთავარმართებლის მიმართაა გამოთქმული მოგზაურის ნააზრევო, რომ „მახვილი და კალამი - საშიში იარაღია მცოდნის ხელში“¹³. რუსი მწერლის გაოცებას საზღვარი არ ჰქონდა, როცა კედელზე წარწერებს შორის იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის¹⁴ გვარი აღმოაჩინა, რომელიც წითელ ხიდზე 1772 წლის 25 მაისს ყოფილა. „მისი დამსახურება უზარმაზარია. მან პირველმა გაკვალა გზა მიუწვდომელ კავკასიამდე არეულობის პერიოდში, როცა მთიელები ჯერ კიდევ არ იმალებოდნენ ხეობებში, როცა რუსეთი და სპარსეთი წყვეტდნენ პატარა სამეფოების ბედს, მაგრამ განაჩენი ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ გამოტანილი. მას შემდეგ არავინ გაჰყვა მის გაკვალულ გზას... გასაოცარია, რომ ორ ზღვას შორის არსებული სივრცე, უძველეს დროში განთქმული სიტყვაკაზმულობით და ისტორიით, არ იყო მიმზიდველი სწავლულ მეცნიერთათვის... კავკასია უცნობი დარჩა. ის არავინ გამოიკვლია. ის არავინ გაზომა, არავინ არ ეწვია ბუნებით და ისტორიული მოგონებებით მდიდარ ამ მხარეს... კავკასია ძლევამოსილი ადგილია, რომელიც მეცნიერს ღიღებას მოუტანს“¹⁵. მოგზაური საუბრობს იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის დამსახურებაზე ხანმოკლე ცხოვრების მანძილზე, მოყვას მეცნიერის მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები, მისი მოგზაურობის დეტალები.

ამ ორი ნარკვევის სქოლიოში მოთავსებული შენიშვნის საფუძველზე, უნდა ვიფიქროთ, რომ პეტრე მუხანოვს სურვილი ჰქონდა წიგნად გამოეცა მოგზაურობის ჩანაწერები, მაგრამ დეკაბრისტების აჯანყების ჩახშობის შემდეგ, სასამართლოს განაჩენით ციმბირში გადასახლების გამო, რუსმა ლიტერატორმა ჩანაფიქრი ვერ განახორციელა¹⁶.

ნარკვევში - „ელიზავეტპოლის ველი (წერილი საქართველოდან)“ - ავტორი საუბრობს ამ მხარეში არსებულ გაუსაძლის კლიმატურ პირობებზე, დაცლილ სოფლებზე; აღნიშნავს რუსი მთავარმართებლის - ალექსი ერმოლოვის დამსახურებას, მის მიერ სამხრეთ კავკასიაში სატრანს-

¹² Московский телеграф. 1825, Ч. VI, № 21. С. 57.

¹³ Муханов П.А. Сочинения и письма. С. 91.

¹⁴ იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი - (1745 - 1781) - გერმანელი მეცნიერი, მოგზაური. პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი (1771), „თავისუფალი ეკონომიური საზოგადოების“ პრეზიდენტი (1780-დან).

¹⁵ Муханов П.А. Сочинения и письма. С. 93 – 95.

¹⁶ ზოგიერთი ქართველი მკვლევარი პ. მუხანოვს კავკასიაში გადმოსახლებულად მიიჩნევს. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მიერ გამოცემულ ენციკლოპედიაში „საქართველო“, სტატიაში „დეკაბრისტები“ (ავტორი ვ. შადური), მკითხველს მიწოდებული აქვს არასწორი ინფორმაცია: „საქართველოში მსახურობდნენ პოეტი ვ. კიუხელბეკერი, ლიტერატორები ე. ლაჩინოვი და პ. მუხანოვი...“ <https://georgianencyclopedia.ge/form/3765>. ეს მცდარი ცნობა გამოიწვევლია ქართულენოვან ვიკიპედიაში გამოქვეყნებულ სტატიაში „დეკაბრისტთა აჯანყება“.

პორტო მიმოსვლის გასაუმჯობესებლად გატარებულ ღონისძიებებს. მოკლედ მიმოიხილავს შამქორთან არსებულ გერმანულ კოლონიას, რომელიც ვიურტემბერგიდან გადმოსახლებულებმა 1818 წელს დააარსეს. აღნიშნავს, რომ კოლონისტები მიჰყვებიან მიწათმოქმედებას და ხელოსნობას, თუმცა ბევრმა უკვე დატოვა კოლონია და სხვაგან გადასახლდა. ყარაბაღისკენ მიმავალ გზაზე, რუს მწერალს ქალაქ შამქორის ნანგრევები შეხვედრია - დიდი ხიდის ქვები, ძველი მინარეთი, რომელიც მოგზაურებს მოპირკეთების სილამაზით აოცებდა.

პეტრე მუხანოვი უცმაყოფილო იყო ამ უშედეგო მოგზაურობით. მისი დების მიმოწერიდან ირკვევა, რომ „საქართველო საშინლად მოსაწყენი ქვეყანაა, რომ მას იქ ასე ცოტა ნაცნობები ჰყავს და ერმოლოვთან ურთიერთობა ძალიან მძიმეა მისი მრისხანე ხასიათის გამო; იქ ყველაფერი ველურია“¹⁷. ფუფუნებაში გაზრდილ რუს დიდგვაროვანს, მოსკოვის უნივერსიტეტის თავისუფალ მსმენელს და მოსკოვის სამხედრო სასწავლებლის კურსდამთავრებულს, კავკასიაში ნამდვილად გაუჭირდებოდა. რუს სამხედროს და ლიტერატორს, დეკაბრისტული ორგანიზაციის წევრს აქ არ დახვდა ის გარემო, რომელშიც რუსეთში უწევდა ყოფნა. სავარაუდოდ, მთავარმართებლისგან სამსახურის დაწყებაზე მიღებული უარი, მისი უარყოფითი განწყობის ერთ-ერთი მიზეზი გახდა. მწერალი მიესალმება თავისი ქვეყნის პოლიტიკურ კურსს კავკასიასთან მიმართებით. ის აღფრთოვანებულია თანამემამულეების წარმოებული ბრძოლებით. პ. მუხანოვს მიაჩნია, რომ რუსმა მეცნიერებმა საფუძვლიანად უნდა შეისწავლონ კავკასია, რათა მრავლის მომცველი ინფორმაცია ჰქონდეთ ამ მხარეზე.

„კავკაზსკი სბორნიკის“¹⁸ პირველსა და მეორე ტომში დაიბეჭდა დეკაბრისტ ევდოკიმ ემელიანეს ძე ლაჩინოვის¹⁹ ისტორიული ნარკვევი „აღსარება“²⁰. მისი ჩანაწერების მნიშვნელოვანი ნაწილი არქივში ინახებოდა და რამდენიმე წლის წინ გამოქვეყნდა.²¹ ე. ლაჩინოვი ორჯერ იმყოფებოდა საქართველოში. პირველად 1816-1817 წლებში ალ. ერმოლოვის ელჩობას ახლდა ირანში, ხოლო მეორედ 1827 წლის დასაწყისში, დეკაბრისტების აჯანყების შემდეგ, მიესაჯა სასჯელი და ჯარისკაცად ჩამოქვეითებული გამოიგზავნა კავკასიაში მოქმედ არმიაში. ის მსახურობდა რიგითად მე-20 ქვეით დივიზიაში. როგორც ჩანს, ბრძოლის პარალელურად, თავისუფალ დროს, ის ლიტერატურულ მოღვაწეობასაც ეწეოდა.

მისი ნაწარმოებები, რომლებიც გამსჭვალული იყო მოწინავე იდეებითა და პატრიოტიზმის მაღალი გრძნობით, ხელმოწერის გარეშე რუსეთის სხვადასხვა გამომცემლობის მიერ იბეჭდებოდა, მათ შორის დედაქალაქის გამომცემლობებშიც. ე. ლაჩინოვის უეჭველ ლიტერატურულ მიღწევებზე

¹⁷ Муханов П. А. Материалы для биографии. Памяти декабристов. Сборник материалов. Ленинград. 1926. http://az.lib.ru/m/muhanow_p_a/text_1854_materialy_oldorfo.shtml (საიტზე წვდომის თარიღი: 15.01.2024).

¹⁸ 1876 წელს მისი საიმპერატორო უდიდებულესობის, კავკასიის არმიის მთავარსარდლის მიხაილ ნიკოლაის ძის ბრძანებით გამოიცა „კავკაზსკი სბორნიკის“ პირველი ტომი. კრებული გამოცემას თავისი შორსმდევარი გეგმები ჰქონდა, რათა რუსული არმიის ძველი დიდება არ გამქრალიყო და მომავალი თაობებისათვის უკვდავი ყოფილიყო კავკასიური ომების მონაწილეების სახელები და გმირობა.

¹⁹ ე. ლაჩინოვის ნაშრომების შესახებ გამოქვეყნებული მაქვს რამდენიმე სტატია: 1) Канделаки Д.Г. Дневниковые записки декабриста Е.Е. Лачинова. Русский язык и литература в пространстве мировой культуры: материалы XIII Конгресса МАПРЯЛ. СПб., 2015. С. 247–251. 2) კანდელაკი დ., დეკაბრისტ ევდოკიმ ლაჩინოვის ცნობები რუსეთისა და კავკასიის ქვეყნების ურთიერთობების შესახებ. გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული N 9, 2016, გვ. 383 – 394; 3) კანდელაკი დ., უცნობი კავკასია, XIX საუკუნის უცხოური წყაროების მიხედვით. თ. II. დეკაბრისტ ევდოკიმ ლაჩინოვის ცნობები კავკასიის შესახებ. უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2019. გვ. 47 – 56. წინამდებარე სტატიაში მოყვანილი მაქვს ასევე დამატებითი ინფორმაციები.

²⁰ Отрывок из „Исповеди“ - г. Лачинова. Кавказский сборник. Под ред. гвардейской артиллерии полковника Чернявского. Тифлиς. Типография окружного штаба Кавказского военного округа. 1876. Т. 1. С. 123-196; 1877. Т. 2. С. 75-115.

²¹ საარქივო მასალები გამოაქვეყნა იუ. სულაბერიძემ წიგნში: Сулаберидзе Ю. Декабрист Е.Е. Лачинов: размышление о прожитом. Саарбрюккен, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016. 108 с.

ისიც მეტყველებს, რომ მათგან რამდენიმეს ავტორად თანამედროვეები ა. ს. გრიბოედოვს მიიჩნევდნენ. სპარსეთის კამპანიაში მონაწილეობისთვის ე. ლაჩინოვს უნტერ-ოფიცრობა მიანიჭეს, ხოლო თურქეთთან ომში კი - პრაპორშჩიკობა. ოფიცრის ჩინი აძლევდა მას უფლებას გადამდგარიყო სამხედრო სამსახურიდან, რაც მან გააკეთა კიდეც. 1833 წელს ის დაბრუნდა საცხოვრებლად მამისეულ მამულში ნატალინოში.²²

დეკაბრისტ ევდოკიმ ლაჩინოვის ჩანაწერები მნიშვნელოვან ცნობებს შეიცავენ 1826-1828 წლების რუსეთ-ირანის, 1828-1829 წლების რუსეთ-თურქეთის ომებისა და ჩრდილო კავკასიელი ხალხის წინააღმდეგ რუსეთის მიერ მოწყობილი სამხედრო ექსპედიციების შესახებ. ის იყო ამ პროცესების უშუალო თვითმხილველი და მონაწილე. თავის დღიურებში ის გამოხატავს დიდ ინტერესს როგორც ომში მონაწილე ადამიანების ბედისადმი, ისე მშვიდობიანი ადგილობრივი მოსახლეობისადმი; დაწვრილებით აღწერს რუსი ოფიცრების ყოველდღიურ ცხოვრებასა და მათ ადაპტაციას ომის პირობებში.

ნარკვევის „აღსარება“ პირველ ნაწილში ე. ლაჩინოვი აღნიშნავს, რომ ბრძოლაში მონაწილეობის პარალელურად მას ერევნის ოლქის დაწვრილებითი სტატისტიკური აღწერა ევალებოდა. ნაშრომიდან ამკარად იკვეთება რუსი დეკაბრისტის აუტანელი ყოფა კავკასიაში, რომელიც ვერ ეგუება იმ გარემოს, რომელშიც უწევს ყოფნა და მოგონებებით ცხოვრობს. შესაბამისად, ის ზრუნავდა თავის კარიერაზე, რათა დროულად დაედწია თავი გაუსაძლისი პირობებისაგან. 1828 წელს თურქეთთან დაწყებული ომი მას არსებული მდგომარეობიდან გათავისუფლების იმედს აძლევდა და ცდილობდა ხელმძღვანელობის ყურადღება მიექცია.

ნაწარმოებში ე. ლაჩინოვი აღნიშნავს, რომ არ იყო ყველა მოვლენის თვითმხილველი; ის მხოლოდ იმიტომ გადმოსცემს ამ ამბებს, რომ თურქეთის ომის თაობაზე ჩანაწერების ერთიანობა არ დაირღვეს; ის მიუთითებს, რომ ამ მიზეზის გამოა ეს აღწერილობები საკმაოდ მოკლე, ხოლო მოყვანილი ცნობების საფუძველს კი ოფიციალური ინფორმაციები წარმოადგენს.²³

სულ რამდენიმე წლის წინ მეფის რუსეთის წარმოებული პოლიტიკით უკმაყოფილო და მის წინააღმდეგ იარაღის აღმმართველი დეკაბრისტი, რუსეთის არმიას სპარსელებისა და თურქების წინააღმდეგ ომებში მხოლოდ განმათავისუფლებელ ძალად წარმოგვიდგენს, რომლის დახმარების გარეშე ადგილობრივი მოსახლეობა ვერანაირ შედეგს ვერ მიაღწევდა. ე. ლაჩინოვი განსაკუთრებულად წარმოაჩენდა 1828-1829 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის პერიოდში, კავკასიის ფრონტზე წარმოებული საომარი მოქმედებებისას, ადგილობრივი მოსახლეობის რუსული არმიისადმი კეთილგანწყობას. ის დაბეჯითებით ამტკიცებდა, რომ რუსების წასვლის შემდეგ ხალხი არ აპირებდა თურქებისგან გათავისუფლებულ ტერიტორიებზე დარჩენას; ხალხი მხოლოდ რუსებს ენდობოდა, მათ პატივს სცემდნენ და ძმებს უწოდებდნენ. ის რამდენჯერმე იმეორებს, რომ რუსები დაპყრობილ ადგილებში მყარად გრძნობდნენ თავს და კავკასიაშიც რუსები საშიში არიან მხოლოდ ბრძოლისას და მოწინააღმდეგეს, რომელიც იარაღს დატოვებს, მტრად არ მიიჩნევენ. გაიგეს რა ეს კავკასიელებმა, სრულად და თამამად მიენდნენ რუსებს.²⁴

ე. ლაჩინოვი აღტაცებით საუბრობს კავკასიის კორპუსის მიერ წარმოებულ ბრძოლებზე, მათ თავდადებაზე. აღნიშნავს, რომ ქვეყნად ყველაზე საუკეთესო ჯარებს შეუძლიათ მათგან ისწავლონ სამხედრო ხელოვნება; ჩამოთვლის ახალქალაქის, ხერთვისის, ახალციხის, აწყურისა და არდაგანისათვის მებრძოლ სამხედრო დანაყოფებს და მათ მეტაურებს, ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით მოგვითხრობს ბრძოლების ისტორიას, აღწერს სამხედრო ნადავლს, ორივე მხრიდან დაჭრილებისა და მოკლულების რაოდენობას.

²² Газета Касторенского района Курской области „Вести“, 14.09.2012.

²³ Отрывок из „Исповеди“. Кавказский сборник. 1876. Т. 1. С. 144 - 145.

²⁴ Отрывок из „Исповеди“. Кавказский сборник. 1876. Т. 1. С. 160; С. 180.

1828 - 1829 წლებში რუსეთის არმიის რიგებში მამაცურად იბრძოდა მრავალრიცხოვანი ქართველი მოხალისე და ადგილობრივი მოსახლეობა, რომელთაც ე. ლაჩინოვი არაერთ საქებარ სიტყვას უძღვნის. განსაკუთრებით ხაზს უსვამს ახალციხელების თავდადებულ ბრძოლას. ის მოგვითხრობს თავად ალექსანდრე ჭავჭავაძის მეთაურობით წარმოებულ ბრძოლებზე, კერძოდ, ბაიაზეთისა და თოფრაკ-კალეს აღების შესახებ. აღნიშნავს, რომ თურქები რაოდენობრივად ყოველთვის აღემატებოდნენ რუსულ ჯარს, მაგრამ თავადს მაინც ვერ აჩერებდნენ.²⁵

ე. ლაჩინოვი ეხება ქართული ჯარისათვის რუსეთიდან პროვინციის მოწოდების საკითხსაც, რაც თურმე ხაზინისათვის უდიდეს დანახარჯს წარმოადგენდა. მისი აზრით, ეს საკითხი მოგვარებადია იმ შემთხვევაში, თუ რუსეთი თურქეთთან წარმოებული ომისას ახალ ტერიტორიებს, კერძოდ, ყარსისა და ახალციხის საფაშოს მიიერთებს. ის დაბეჯითებით ამტკიცებს, რომ ტერიტორიული გაფართოების შემდეგ, რამდენიმე წელიწადში შესაძლებელი იქნება ისეთი მარაგის დაგროვება, რომ გარკვეული პერიოდის განმავლობაში უზრუნველყოფილი იქნება პროდუქტით როგორც ჯარის ნაწილები, ისე 1826 წელს სპარსელების მიერ განადგურებულ ტერიტორიებზე მცხოვრები საქართველოს მოსახლეობა. ავტორი აღნიშნავს, რომ არეულობებისა და მარცვლეული თესლის უქონლობის გამო, მოსახლეობა მინდვრებს ვერ თესავს. ისინი მეტად მწირად იკვებებიან, მხოლოდ მჟავე რძე, ყველი, დამარილებული ბალახეულობა და ამის მსგავსები, ხშირად მათ პურის ერთი ნაჭერიც კი არ აქვთ.²⁶

რუსი დეკაბრისტი აღშფოთებას ვერ მალავს ჩრდ. კავკასიელების წინააღმდეგ რუსების მიერ წარმოებული სასტიკი და უსარგებლო ექსპედიციების გამო; საჭიროდ მიიჩნევს სისტემის შეცვლას, საწინააღმდეგო შემთხვევაში მსგავსი ნაბიჯები ვერ უზრუნველყოფენ მთიელების სრულ დამორჩილებას.²⁷ ის ფიქრობს, რომ სანამ ექსპედიციებს არ ექნება საფუძვლიანად გათვლილი საბოლოო მიზანი, იქამდე ჯარები, და მასთან ერთად ამ მხარის საქმეებიც, ისეთივე წარმატებით წავა წინ, როგორც აქამდე მიდიოდა.²⁸ ე. ლაჩინოვს უჭირს დასკვნის გამოტანა ამ ქმედებებიდან სარგებლისა და ზიანის შესახებ როგორც კავკასიისათვის, ასევე რუსეთისათვის.

ე. ლაჩინოვი აკვირდებოდა რუსული ხელისუფლების წარმომადგენელთა საქმიანობას ადგილობრივი მოხელეებისა და დიდებულების მიმართ. ძღვენი, დღესასწაულები – ეს იყო რუსების მხრიდან კეთილგანწყობილი და შორსგანჭვრეტილი ქმედება, რომლის მიზანს კავკასიელების ნდობის მოპოვება წარმოადგენდა. ავტორი გამოხატავს რწმენას, რომ ეს შორს მიმავალი გეგმა რუსებისა და სხვა სარწმუნოების ხალხის დაახლოებას ითვალისწინებდა.

დეკაბრისტ ე. ლაჩინოვის ჩანაწერებს გარკვეული ისტორიული მოვლენების მეტ-ნაკლები სიზუსტე ახასიათებს. წყაროდ გამოყენების თვალსაზრისით ყურადღებამისაქცევია, რომ ნაშრომი გამოქვეყნებულია ავტორის სიკვდილის შემდეგ, ზოგიერთ მოვლენას იგი აფასებს რუსეთის ოფიციალურ ინფორმაციაზე დაყრდნობით. მიუხედავად ამისა, მათი გათვალისწინება რუსეთისა და კავკასიის ქვეყნების ურთიერთობების მკვლევრებს საკმაოდ დიდ დახმარებას უწევს მრავალი საკითხის გარკვევაში.²⁹

²⁵ Орывок из „Исповеди“. Кавказский сборник. 1876. Т. 2. С. 175.

²⁶ Орывок из „Исповеди“. Кавказский сборник. 1876. Т. 1. С. 132.

²⁷ Орывок из „Исповеди“. Кавказский сборник. 1876. Т. 2. С. 81.

²⁸ Орывок из „Исповеди“. Кавказский сборник. 1876. Т. 2. С. 88.

²⁹ ქართველმა მეცნიერმა, ი. სულაბერიძემ, ევლოკიმ ლაჩინოვისა და რამდენიმე სხვა დეკაბრისტის (ა.ს. განგებლოვი, ა.ე. როზენი, ნ.ა. ლორერი, ა.პ. ბელიაევი) კულტურული და ზნეობრივი სახე მათ მიერ კავკასიის ისტორიისა და კულტურის თავისებურებების აღქმის საფუძველზე გააანალიზა და დაასკვნა, რომ ისინი წარმოადგენენ „დეკაბრისტ-კავკასიოლოგის“ გარკვეულ კულტურულ ტიპს, რომლებსაც აერთიანებთ მაღალი ქრისტიანული მართლმადიდებლური მორალი, მისგან წარმოშობილი აზრისა და სიტყვის თავისუფლება, აქტიური მოღვაწეობა, თავგანწირვა სამშობლოსათვის, იმ ხალხთა ტრადიციებისა და ადათების პატივისცემა,

მრავალფეროვანია ინფორმატიულობით XIX საუკუნის პირველი მეოთხედის რუსული საზოგადოების პროგრესულად მოაზროვნე ნაწილის - დეკაბრისტების - ცნობები კავკასიის შესახებ. განსხვავებულ თემებზე, თუმცა თითქმის ერთნაირი სულისკვეთებითაა დაწერილი დეკაბრისტების აჯანყებამდე სულ ცოტა ხნით ადრე, კავკასიაში სამსახურის საძიებლად ჩამოსული დეკაბრისტული ორგანიზაციის წევრის პეტრე მუხანოვის და სისხლიანი აჯანყების ჩახშობის შემდეგ, ჩინჩა-მოქვეითებული და სასჯელმისჯილი ევდოკიმ ლაჩინოვის თხზულებები. ეს წყაროები მნიშვნელოვანია რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების დამყარების პროცესში მიმდინარე სამხედრო, პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული მოვლენების, ასევე წარმოებული რეფორმებისა და ისტორიული პირების შეფასებისას. შესაბამისად, მათი შესწავლა კავკასიის ისტორიის აქტუალურ საკვლევ პრობლემას წარმოადგენს.

Caucasian stories of Decembrists

Dali Kandelaki TSU Professor

The article discusses the works of two Russian Decembrists - P. Mukhanov and E. Lachinov - notes about the Caucasus of the 20s of the 19th century.

Pyotr Alexandrovich Mukhanov (1799 - 1854) was known to his contemporaries as a writer, military historian and Decembrist. His short stories, travel essays, and articles on military history were frequently published in periodicals and literary almanacs. From the travel notes of P. Mukhanov "Travel to Georgia and Karabakh", three essays: "Taking of Ganja (letter to R***)", "Red Bridge. Memories of Güldenstädt (letter to R***)" and "Elizavetpol's Valley (letter from Georgia)" were published in the magazine – "Moskovsky Telegraph" - in 1825-1826. The Russian writer arrived in Georgia in May 1825. The exact date of the writer's departure from the Caucasus is unknown, although he was already in Moscow in the second half of November and in December, he takes part in the uprising. The writer approves and salutes the political course of his country and admires the battles occurred.

Evdokim Emelianovich Lachinov (1799-1875) visited the Caucasus twice. In 1816-1817, he accompanied the embassy of Aleksey Petrovich Yermolov to Iran, and at the beginning of 1827, after the Decembrist uprising, he was sentenced and demoted to the rank of soldier and sent to the active army of the Caucasus. Important in his historical essay – "Confession" - are the reports about the Russia-Iran and Russia-Turkey wars of the 19th century, as well as the war waged by Russia in the North Caucasus. He was a participant and eyewitness of these wars.

Key words: Decembrists, Caucasus, Georgia, Pyotr Mukhanov, Evdokim Lachinov.